

Ankara 2006; Bahaeddin Yediyıldız, "Prof. Dr. Ercüment Kuran", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün 50. Yılına Armağan: 50. Yıl Sempozyumu Bildirileri* (ed. Bülent Gül), Ankara 2012, s. 169-175; "Dosya: Prof. Dr. Ercüment Kuran", *TY*, sy. 268 (2009), s. 43-63; Yunus Koç, "I. Ercüment Kuran (1920-2009)", a.e., sy. 281 (2011), s. 223-225; Teyfur Erdoğan, "Vefeyat", *YOM: Türk Dünyası Kültür Dergisi*, sy. 17, Bakü 2010, s. 111-114.

FATİH YEŞİL

KURD EFENDİ

(ö. 996/1588)

Halvetî şeyhi, âlim.

931 (1525) yılında Filibe'nin 36 km. batısında bulunan Tatarpazarcığı kasabasında doğdu. Babası takvâ sahibi bir zat olan Helvacı Ömer'dir. Bazı eserlerindeki kayıtlardan Kurd Efendi yanında Kurd Dede (*Tercümân-ı Bidâye*, vr. 1^b) ve Kurd Halife (*Mürşidü'l-enâm*, Hacı Selim Ağa Ktp., Yâkub Ağa, nr. 25, vr. 525^b) olarak da tanındığı anlaşılmaktadır. Doğduğu yerde ilk bilgileri aldıktan sonra İstanbul'a giderek Sahn-ı Semân Medresesi'ne girdi. Buradan mezun olmasında az bir zaman kala ailesini ziyaret için çıktığı yolculuk sırasında Halvetî şeyhi Sofyalı Bâlî Efendi ile tanışıp onun hizmetine girdi ve gerekli tarikat eğitimini tamamlayarak halifesi oldu. Uzun süre Tatarpazarcık'ta irşad faaliyetini yürüten Bâlî Efendi'nin diğer halifesi Filibeli Nûreddinzâde Küçük Aya-sofya Zâviyesi şeyhi olarak İstanbul'a gidince onun yerine irşadla görevlendirildi. Bâlî Efendi'nin 960'ta (1553) ölümü ve vasiyeti üzerine Sofya'daki zâviyesinin başına geçip irşad faaliyetlerine devam etti. Siğetvar'ın fethinden (1566) sonra Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın yeğeni ve Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa'yı ziyaret ederek sınır boylarına çıktı. Sınır boylarının korunması ve yeni fetihleri teşvik hususunda ona destek verdi. 981'de (1574) Nûreddinzâde vefat edince vasiyeti üzerine, Kadırga'da Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi'nin içinde onun için yaptırılan tekkenin şeyhliğine tayin edildi. Sokullu Mehmed Paşa'nın davetiyle İstanbul'a taşınan Kurd Efendi şehirde hem yöneticilerin hem de halkın büyük ilgisine mazhar oldu. Sultan III. Murad kendisine iltifatta bulunurdu. Kurd Efendi zâviyesinin dışına fazla çıkmayıp halkı irşad için halife yetiştirmekle uğraştı. En meşhur müridleri arasında Uzeçeli Muslihuddin Efendi, Çömleklizâde Muhyiddin Muhammed Efendi, divan şairi Nev'î ve ölümünün ardından Sokullu Külliyesi Tekkesi'nde onun yerine

geçen İştihli Abdülkerim Vâiz Emîr Efendi sayılır. Müridlerine İmam Gazzâlî'nin kitaplarını çokça tavsiye eden Kurd Efendi çarşamba günleri Fâtih ve cuma günleri Kadırga'daki Sokullu Mehmed Paşa camilerinde hadis ve tefsir okuttu, vaazlar verdi. Ziyaret maksadıyla gittiği Tatarpazarcık'ta hastalandı. 16 Şevval 996 (8 Eylül 1588) tarihinde orada vefat etti ve babasının yanında defnedildi.

Eserleri. 1. *Mürşidü'l-enâm ilâ dâri's-selâm*. İmamzâde'nin *Şîr'atü'l-İslâm ilâ dâri's-selâm* adlı eseri üzerine Arapça yazılmış kapsamlı bir şerhtir. Kâtib Çelebi bu eserin *Şîr'atü'l-İslâm* şerhlerinin en mükemmeli olduğunu söyler. Şerhin İstanbul kütüphanelerinde çeşitli nüshaları bulunmaktadır (Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 505, müellif hattı; Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 94M-95, Fâtih, nr. 2667, Serez, nr. 1639, Âtîf Efendi, nr. 424, Yûsuf Ağa, nr. 258, 260). 1029'da (1620) telif edilen *Câmi'ü's-şürûh fi şerhi Şîr'ati'l-İslâm* adlı eserin (Süleymaniye Ktp., Râgıb Paşa, nr. 657, 658) Kurd Efendi'ye nisbet edilmesi yanlıştır. 2. *Tefsîr-i Kur'ân-ı Kerîm (Tefsîr-i Kurd Efendi)*. Türkçe bir meâl olup bilinen tek yazma nüshası iki cilt halinde Berlin Devlet Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Hs. Or., nr. 1066, 1098). Eser kaynaklarda zikredilmese de çevirideki ifade tarzı ve

müellifin tercüme yoluyla Arapça bilmenlere faydalı olma gayreti göz önüne alındığında ona nisbeti isabetli görünmektedir. 3. *Terceme-i Vikâyetü'r-rivâye fi mesâilil-Hidâye*. Burhânüşşerîa Mahmûd b. Ebeydullah el-Mahbûbî'nin Hanefî mezhebinin temel metinlerinden olan eserinin Türkçe tercümesidir. Kâtib Çelebi tarafından *Vikâye'nin* en iyi tercümesi olarak nitelendirilen kitabın çok sayıdaki yazma nüshalarının büyük kısmı İstanbul'da bulunmaktadır (meselâ Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 800; Beyazıt Devlet Ktp., nr. 2302; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 437; Nuruosmaniye Ktp., nr. 1424, 1425, 1426). En eskisi 964 (1557) tarihli olan (Âtîf Efendi Ktp., nr. 755) bazı nüshaları (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 838; Kadızâde Mehmed Efendi, nr. 124; Serez, nr. 780; Şehid Ali Paşa, nr. 863) Kurd Efendi hayatta iken yazılmıştır. 4. *Tercümân-ı Bidâye*. Türkçe bir eser olup akaid, ibadet ve muâmelâta dair konuları içerir. Eserin akaidle ilgili bölümü İmam Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhü'l-ekberî* ile diğer bazı eserden, ibadet ve muâmelâta ilgili bölümü ise genelde Burhâneddin el-Merginânî'nin *Bidâyetü'l-mübtedî* adlı eseriyle yine Merginânî'nin *el-Hidâye* adlı şerhinin hâşiyelerinden derlenmiştir (meselâ Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah

Kurd Efendi'nin *Mürşidü'l-enâm ilâ dâri's-selâm* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 505)

Efendi, nr. 93: Fâtih, nr. 1513, 1532; Hasan Hüsnü Paşa, nr. 526). **5. Terceme-i Şâfiye.** İbnü'l-Hâcib'in sarfa dair eserinin Türkçe tercümesi olup bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 1840). Ahmed b. Ali b. Mes'ûd'un *Merâhu'l-ervâh* adlı sarf kitabının muhtasar Türkçe şerhi olan *Reyhânü'l-ervâh fi şerhi Merâhi'l-ervâh*, Bağdatlı İsmâil Paşa tarafından yanlışlıkla Kurd Efendi'nin eserleri arasında zikredilmiştir. Nitekim başka bir yazma nüshasından (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 933, vr. 128^a) eserin 943'te (1537) telif edildiği anlaşılmaktadır. Kitabın müellifi Kâtib Çelebi'nin zikrettiği gibi İbn Kemal olmalıdır. **6. Terceme-i Fevâid-i Ziyâiyye.** Molla Câmî'nin İbnü'l-Hâcib'e ait *el-Kâfiye* üzerine yazdığı şerhin Türkçe çevirisidir. *el-Kâfiye*'nin metni Arapça verilirken Molla Câmî'nin şerhi tercüme edilmiştir. Kitabın bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Nâfiz Paşa, nr. 1390). **7. Şerh-i Mukaddime-i Cezeriyye.** İbnü'l-Cezerî'nin tevedde dair manzumesinin çok ayrıntılı Türkçe şerhidir (Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 25; İzmir Millî Ktp., TY, nr. 1255/3, 1842/1). **8. Tecvîd Risâlesi.** Bir önceki eserin daha iyi anlaşılması için ona mukaddime şeklinde telif edilmiştir. Muhtemelen, eserin giriş kısmında İbnü'l-Cezerî'den bahsedilmesi ve "mukaddime" kelimesinin geçmesinden dolayı eser bazı kataloglarda yanlışlıkla *Şerhu Mukaddimetü'l-Cezerî* (Süleymaniye Ktp., Mugla Hoca Mustafa Efendi, 125/2), *Tercemetü Mukaddimetü'l-Cezerî* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 65/7) ve *Terceme-i Kaside-i Mukaddime-i Cezerî* (Konya Koyunoğlu Müzesi Ktp., TY, nr. 11070) adlarıyla kaydedilmiştir. **9. Risâle-i Edebiyye.** *Risâle fi't-taşavvuf* olarak da bilinen ve üç babdan oluşan eserin birinci babı mürşidin lüzumuna ve evsafına dair olup ikinci babı müridin devamı ve sebatı, üçüncü babı mürid ve sâliklerin âdâbiyla ilgilidir (Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 795/7; Sütluce Dergâhı, nr. 127/2; Hâşim Paşa, nr. 15). **10. Ta'birnâme.** Tasavvuf eğitimiyle ilgili bu risâle, kişinin rüyalarından hareketle tasavvuftaki yedi nefis mertebesinden hangisinde bulunduğunu öğrenmesi için yazılmıştır (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyüddin Efendi, nr. 3604; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin, TY, nr. 321/18). Bazı kütüphane kayıtlarında (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 7886; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin, TY, nr. 136/2) Sofyalı Bâfi

Efendi'nin *Atvâr-ı Seb'a* adlı risâlesi yanlışlıkla Kurd Efendi'ye nisbet edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kurd Efendi, *Tercümân-ı Bidâye*, Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi, nr. 93, vr. 1^a-2^a; a.mlf., *Risâle-i Edebiyye*, Süleymaniye Ktp., Sütluce Dergâhı, nr. 127/2, vr. 44^a; a.mlf., *Ta'birnâme*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyüddin Efendi, nr. 3604, vr. 3^a-b; a.mlf., *Terceme-i Merâhu'l-ervâh*, Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emir Hoca, nr. 622, vr. 1^a; a.mlf., *Mürşidü'l-enâm ilâ dâri's-selâm*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 505, vr. 608^b; Atâi, *Zeyli Şekâik*, II, 62, 213, 363, 423, 597; Münîri Belgradî, *Silsiletü'l-mukarrebîn*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2819/3, vr. 94^a-95^b; *Keşfü'z-ẓunûn*, II, 1022, 1044, 1372, 1800, 2024; Hüseyin Ayyansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi': İstanbul Camileri ve Diğer Dinî-Sivil Mi'mârî Yapılar* (haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul 2001, I, 259; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî* (haz. Nuri Akbayar, s.nşr. Seyit Ali Kahraman), İstanbul 1996, III, 894; *Osmanlı Müellifleri*, I, 145-146; *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 259; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, III, 564; N. Clayer, *Mystiques, état et société: Les halvetis dans l'aire balkanique de la fin du XVe siècle à nos jours*, Leiden 1994, s. 85, 93-96, 103, 168, ayrıca bk. İndeks; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (17. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 124, 129, 132; Fatih Köse, *İstanbul Halveti Tekkeleri*, İstanbul 2012, s. 142-143, 145; Grigor Boykov – Machiel Kiel, "Tatarpazarlığı", *DİA*, XL, 171.

SEFER HASANOV

KURULTAY

Ulusal toplantı, genel toplantı, kongre anlamında terim.

Moğolca'dan gelen kelime, Cengiz Han'ın 1206 yılında büyük kurultayı toplamasından sonra Moğol ve Türk tarihinde bir terim olarak yaygınlaşmış kabul edilir. Kelimenin kökü **kurıl** (huril) olup Kıpçakça'da **kurulta**, Çagaatayca'da **kurultay** ve **kuriltay** şeklinde kullanılmıştır. Çağdaş Türk lehçelerinden Kırgızca ve Uygurca'da **kurultay**, Kazakça'da **kuriltay** ve **koriltay**, Tatarca'da **korılday**, Başkırtça'da **koroltay**, Azeri ve Türkmence'de **gurultay** olarak varlığını sürdürmektedir. Eski Anadolu Türkçesi'ne kelime kurultay biçimiyle geçmiştir. Çağdaş Moğolca'da **hural** şekliyle "toplanma, kongre, miting, meclis, oturma" anlamında hâlâ yaşamaktadır. Günümüz Türkçe'sinde, bir kurumun temel konular üzerinde gerektiği zaman veya belirlenen bir zamanda görüşme yapmak için düzenlediği genel toplantıyı ifade eder.

Kurultay Büyük Hun İmparatorluğu, Göktürk devletleri ve Uygur kağanlığında görülen, Doğu Avrupa'da kurulmuş Türk devlet ve boylarıyla ilgili kaynaklarda an-

latılan devlet meclisi "toy"un devamı niteliğindedir. *Moğolların Gizli Tarihi*'ndeki kayda göre çadırlarda yaşayan halkları birleştiren Cengiz Han, Türk devlet kurumu meclisini yani toyu kendine örnek almıştır. Asya Hunları'nda meclisin varlığı ve fonksiyonu bilinmektedir. İlkbaharda yapılan toplantıya başta Ch'an-yü (Şanyü), hatun, tegin, diğer seçkin üyeler ve hükümdar ailesinin bütün mensupları, diğer boyların beyleri, yabancı tâbiler katılmak zorundaydı. Toplantıya katılmamak devlete isyan sayılırdı. Bu meclis hükümdarlığı onaylama, gerektiğinde kağan seçme ve töre yapma yetkileriyle bir tür yasama kurulu niteliğindedir. Oğuz destanında bu kurul "toy" diye anılmıştır. *Toya Divânü lugâti't-Türk*'te ve *Kutadgu Bilig*'de "toplantı, resmî görüşme için bir araya gelme" anlamı verilmektedir. İbn Battûta da toy sözünü Moğolca kurultay yerine kullanmıştır. Yaklaşık 2000 yıl Türkçe'de kullanılan toy XII. yüzyıldan itibaren yerini Moğolca kurultaya bırakmıştır. Kurultay kelimesi, Moğol beylerinin özellikle han seçimi ve önemli konuları görüşmek için bir araya geldikleri toplantının adı olarak zamanla öne çıktı. Ünlü seyyah J. de Plano Carpini, Hangay dağlarında Moğol Hanı Güyük'ün (Göyük) büyük han seçildiği ve tahta çıktığı kurultaya katılmıştı. Onun bu katılımı ve hâtıralarında bundan söz etmesi kurultayın tanınmasında rol oynamıştır.

Cengiz Han, 1206 ilkbaharında Onon ırmağı kaynağında daha önce kendisine bağlanan bütün Moğol ve Türk boylarını büyük kurultayda bir araya getirdi. Kurultayda Temuçin, Cengiz Han unvanını aldı. Böylece Moğolistan bozkırlarının tek hâkiminin Cengiz Han olduğu bütün kabileler tarafından onaylanıyordu. Onun aldığı unvanın "büyük kağan" olması Juan-juan, Göktürk ve Uygur gibi bozkırın kendisinden önceki büyük imparatorluklarının geleneğinin devamı anlamına gelir. *Moğolların Gizli Tarihi*'nde onun kağan unvanını aldığı bildirilmektedir. Bundan sonra Moğol İmparatorluğu adı bir bakıma tescil ediliyordu. Şaman Kökçü "ulu gök tengeri"nin Cengiz Han'a kâinatın kağanlığını verdiğini ilân etti. Moğol İmparatorluğu bu kurultayla birlikte yeniden teşkilâtlandı. İlgili çekici bir ayrıntı da 1206'da karısı Börte ile birlikte yanına alıp büyüttüğü Tatar Şigi Kutuku'ya büyük yargıç görevini vermesidir. O da mahkeme kararlarını ve Moğol asileri arasında çeşitli kabilelerin dağılımını "mavi defter"e (kökө depter) yazarak bir kanunlar düsturu meydana